

Dr. Francesc LLOP i BAYO
Antropòleg
963 856 652 / 636 066 978
Joan Llorenç, 62 – 10
VALÈNCIA
E- 46008 (COMUNITAT VALENCIANA)

083038@gmail.com

València, 13-09-2025

Restaurar campanes: com, quan, per a què?'

En primer lloc vull agrair la invitació a participar en un acte tan emotiu i ple de significat com són els 600 anys de la Carranca i del Seny Major. M'emociona i em fa molta enveja ja que precisament enguany també fa sis segles què es va rematar la *summitat del Campanar Nou de la Catedral de València*, allò que mal anomenen la *torre del Micalet*... Estem fa mesos – fins i tot anys – preparant els actes per la celebració, i encara estem *en bajoqueta* com diríem els valencians, esperant què farem. Però a més d'agrair la invitació i de celebrar el doble sisè centenari de campanes... i de campanar, jo voldria fer alguna reflexió sobre la restauració de campanes, campanes i tocs, tasca en la qual porto tota la vida, com ja sabeu.

Aquestes reflexions van començar quan fa unes poques setmanes ens vam assabentar de la mort d'En Albert BARREDA, sense el qual no estaríem on estem.

Portàvem ja uns quants anys tocant les campanes de la torre del Patriarca de València, des del 1971, on es reuníem una colla d'amics per sonar l'anomenada Huitava del Corpus, que en aquell Col·legi del Corpus Christi es celebra amb especial solemnitat. I vam haver de reparar la *truja* o *tremuja* del *Beato*, la campana mitjana. Com bé sabeu, a Catalunya habitualment les campanes solen tenir fins a tres noms sempre femenins, però els valencians no sols limitem a una sola dedicació els nostres bronzes sinó que li afegim el sexe corresponent: *la Maria*, *el Manuel*... Certament Sant Joan de Ribera, el bisbe creador del Col·legi, ja no és beat, però com la campana fou feta abans de la seva canonització...

El problema era enorme: la campana mitjana, amb l'esforç de dos forçuts, tan sols pegava una volta o dues. Cal recordar que justament fou Joan de Ribera, de nació andalusa, qui va importar el volteig de campanes de les seves terres a València, on les campanes es duïen a seure com s'ha fet tota la vida... Estem parlant de les darreries del segle XVI, cap a 1575.

---

1 La presentació que acompanya es pot veure a <https://campaners.com/presentacions/cervera1/>

En els primers mesos del 1986 hi va haver aquí a Cervera una exposició anomenada «Dalt del campanar²», patrocinada per la Caixa, i que tenia per comissaris o autors a Joan TINTÓ i Albert BARREDA. Nosaltres, que en aquell moment vivíem a Madrid, vam viatjar expressament a la Universitat de Cervera per fer la visita. I vam trobar-nos-hi amb l'Albert, qui justament ens ofería allò que estàvem buscant en la teoria: jous de fusta, motors d'impulsos, ordinadors, mecanismes que reproduïssin els tocs tradicionals i que no impedissin els manuals locals. Fins i tot ens va mostrar – no puc recordar en quin campanar – un ordinador d'aquells que es carregaven amb casset que tenia programat el tritlleig dels diumenges de forma aleatòria, és a dir que partint de la mateixa base rítmica, de vegades era més llarg o més curt... És a dir la utopia. Poc després li encarregàvem la restauració del susdit *Beato* i va trobar una solució més que enginyosa: va recolzar la campana en una estructura que penjava del braç de la truja mitjançant dos tràctels o ternals de palanca. La idea era excel·lent, però la manera de dur-la a termini peculiar... Passaren els dies, les setmanes, els mesos... i la campana continuava penjada sense saber res d'Albert... fins que va venir amb un gros bloc de fusta, necessari per substituir la part avariada, i en una vesprada va resoldre el problema, tornant a penjar la campana del seu jou i deixant-la disposada per a voltejar per la Huitava (uns pocs dies més avant).

Albert era així. Davant de qualsevol problema, es posava a resoldre'l fins trobar una solució, però el cap li corria més que les mans, de manera que abans d'acabar qualsevol cosa, com ara la truja del *Beato*, ja estava pensant i resolvent el problema següent³. No obstant, en aquell moment era l'únic que podia fer realitat les nostres propostes.

En aquell moment no hi havia com ara una vintena d'empreses més o menys especialitzades en campanes; sols hi havia set o vuit fonadors que refonien campanes velles, en fonien de noves, i instal·laven, cadascú amb el seu sistema que presentaven com el més modern i simple d'utilitzar. Per suposat substituint les tremuges de fusta per altres de ferro – més modernes – refonent sense límit qualsevol campana esquerdada, i posant diversos mecanismes, cadascú els seus, que presentava com únics. Així uns proposaven els primers electromalls ja de corrent continu, externs o interns; aquells no canviaven la instal·lació tradicional però els hi posaven de manera a impedir tot toc manual. Altres voltaven completament les campanes; primer van ser MÚRUA de Vitoria (accentuat en la U, com

---

2 No hem trobat referències a l'exposició de Cervera, a més d'una fotografia d'autor anònim. Si que hi ha algunes sobre l'exposició a Granollers com ara <https://campaners.com/php/textos.php?text=14400>
<https://campaners.com/php/textos.php?text=14401>
<https://campaners.com/php/textos.php?text=14402>

3 BARREDA, Albert *Jous de fusta per a campanes manuals i motoritzades* <https://campaners.com/php/textos.php?text=1478> (1993)

escriuen els bascos) o LINARES de Carabanchel Bajo; després s'hi afegiren molts més: MANCLÚS i ROSES de València – sempre enfrontats en els tribunals, denunciant a l'altre per plagiar els seus mecanismes – PEREA de Miranda de Ebro, VILLANUEVA SÁENZ de Villanueva de la Serena... tots diferents, en mecanismes molt simples, que no permetien cap variació local. De fet, ells es presentaven com l'alternativa tècnica i científica front als vells i passats de moda campaners... Dels fonedors catalans dels darrers temps, BARBERÍ va abandonar aviat les truges de fusta per altres metàl·liques, mentre que GUIXÀ, que tenia la veritat en tot allò que feia, sols penjava les campanes de bigues metàl·liques, com havia après a Deutschland / Alemanya.

Al nostre coneixement les primeres mecanitzacions de manera industrial i seriada les va fer MÚRUA. Sabem que va electrificar les campanes de la Seu de Xàtiva en 1923, tot i que els interruptors encara estaven en la sala ja que era el campaner qui combinava el volteig automàtic amb el repic manual en els complexos tocs locals. També sabem que en l'any 1923 va electrificar les campanes de la Seu de Barcelona, canviant les tremuges de fusta per altres seves, de ferro fos, i motor continu de volteig, però ubicant encara les campanes al mateix lloc on hi eren abans. En principi només GUIXÀ, qui va intervenir després en la Catedral barcelonina, reordenava les campanes en tots els sentits: les desposseïa de tots els seus atributs tradicionals (tremuges, batalls) i les penjava una damunt de l'altra, no després d'haver intentat *afinar-les* segons la normativa dels carillons. Si va deixar dues campanes gòtiques a una sala intermèdia de la catedral era perquè, després d'intentar-ho, no va aconseguir *afinar-les com cal*. No obstant, i era l'única empresa que ho feia, preservava en la sala o en el pis inferior els batalls originals i sovint també els jous de fusta antics acuradament desmuntats. La resta d'empreses solien o bé deixar tot fet a trossos en la sala o bé baixar-los per vendre'ls com ferro vell.

El sistema de substitució radical – jous metàl·lics, uns o altres tocs únics segons l'empresa – no era habitual en Europa; pel contrari, des de les primeres mecanitzacions, adaptaven als braços de fusta les noves rodes necessàries per moure les campanes, fins i tot deixant els elements tradicionals per tocar-les manualment... o amb els peus.

Potser la millor definició de la mentalitat de les empreses de foneria de campanes – qualsevol d'elles ho podria haver dit – va ser quan un fonedor afirmava que *havia canviat jous de fusta per metàl·lics, que havia posat motors de volteig continu, que havia refós dues campanes esquerdades, que havia substituït un rellotge mecànic que funcionava per un mecanisme electromecànic seu, però que amb tot això el patrimoni es conservava perfectament igual que abans...*

I altre encara afirmava que *poc importava l'afinació de les campanes, que el que importava és que fessin molt de soroll, que als dos o tres anys la gent ja s'havia habituat...* Opinió que contrastava amb una informant de Ribesalbes, a la Plana Baixa, que ens deia que després d'haver refós la campana del seu campanar i haver-ne fet una totalment diferent sentia que ja no estava al seu poble.

Una opinió generalitzada d'alguns fonadors actius en 1990 es pot trobar a la Mesa Redona que vam coordinar en Cheste en la presentació de les campanes restaurades⁴ durant el VIII Congrés de Conservació de Béns Culturals. I ja que parlem de Cheste, tornarem de nou a Albert BARREDA.

El campanar de *San Lucas Evangelista* de Cheste (La Hoya de Buñol) fou construït entre 1770 i 1780 i aquest mateix any, el fonador valencià Josep LLEONART fonia un joc complet de sis campanes, considerat tradicionalment com el segon millor de tota l'arxidiòcesi valentina. Així com el primer joc, de Sant Valer de Russafa, i moltíssims conjunts més, van desaparèixer durant els primers dies de la guerra civil en juliol i agost del 1936, el de Cheste va quedar al campanar, potser perquè consideraven que eren del poble. De les sis campanes originals quedaven tres senceres i una quarta esquerdada; altres dues havien estat refoses en els 60 pels HERMANOS ROSES de Silla els quals van substituir les truges de fusta originals pels seus jous metàl·lics. L'empresa valenciana de Salvador MANCLÚS proposava en 1987 refondre la campana esquerdada i motoritzar amb motor continu les sis, sense respectar els tocs locals. La Generalitat Valenciana va intervenir per tractar-se d'un Monument Nacional i com que no tenien un tècnic especialista en campanes, em van demanar primer assessorament en 1987 i en 1988, després d'haver defès la tesi doctoral, em van contractar com a antropòleg en la Direcció General de Patrimoni Cultural (fins la meua jubilació en 2014).

I vam pensar en què l'Albert BARREDA podria fer aquell treball, que cap de les empreses, totes fonerries de campanes, volia ni sabia fer. I així va ser. La cosa va començar la mar de bé. Un primer treball a Vilafamés⁵, substituint truges de ferro per altres de fusta i refonent una campana esquerdada del XIX per BARBERÍ, encara actiu, qui va tractar de fer una rèplica. Encara estava imaginant Albert com fer uns motors d'impulsos i uns electromalls de força variable, quan, veient que la feina no rematava mai, vam contactar amb l'empresa

---

4 Mesa redonda de los fundidores de campanas <https://campaners.com/php/textos.php?text=14399> (1990)

5 Parròquia de l'Assumpció de la Mare de Déu – VILAFAMÉS (LA PLANA ALTA) <https://campaners.com/php/campanar.php?numer=519>

FRANCE CARILLON⁶, qui va proveir el primer ordinador totalment programable per als tocs locals, uns motors mecànics d'impulsos, i uns malls motoritzats. Amb Cheste va passar la mateixa cosa: els treballs van començar molt bé, però vam arribar a un atzucat sense sortida, va ser finalment l'empresa francesa qui en pocs dies va deixar el treball rematat. Albert havia desaparegut sense deixar rastre. No obstant mesos més tard vam connectar amb ell i ens va proveir d'una generosa i completa informació sobre el càlcul de jous, de ferratges, de batalls, de pes i nota de les campanes, que ell havia investigat, calculat i comprovat. Una magnífica aportació teòrica⁷ que es va publicar en l'esmentat VIII Congrés, el qual va dedicar una tarda a la restauració de campanes, justament a Cheste, on els empresaris existents van comprovar que allò què els semblava impossible (jous de fusta, motors d'impulsos, electromalls ràpids, ordinadors de gestió dels tocs que permetien enregistrar els tocs locals i tot compatible amb els tocs manuals) era realitat. Perquè a més es presentava una campana soldada i dues altres rèpliques (ara sí) fetes per EIJSBOUTS en Asten Nederland / Països Baixos que tenien la mateixa estructura sonora que les seves germanes. El joc original de LLEONART tornava a sonar en plenitud.

Albert BARREDA, amb les seves contradiccions – qui no en té? – però sobre tot amb les seves aportacions teòriques ens va obrir la porta a les restauracions de campanes tal i com ara les imaginem, tal i com ara les duem a termini. Sense ell no hauríem pogut trobar aquest camí.

Una proposta de restauració de campanes i tocs

Aquelles dues intervencions, sobre tot Cheste i el congrés posterior de presentació dels resultats, ens van permetre elaborar un model d'intervenció. Se'ns ha acusat, amb raó, de ser uns atrevits, de parlar de restauració quan ni som restauradors ni tenim altra formació acadèmica que no pas l'antropologia cultural. En part tenen raó, i en part no: la participació més que activa no sols en la jornada del VIII Congrés de Conservació de Béns Culturals sinó en la pràctica organització de les activitats tècniques i teòriques d'aquella tarda, la inclusió dels meus textos en les actes del congrés, i la posterior actuació en més d'un centenar de restauració de campanars, entre ells una desena de catedrals, potser avalen, per pràctica, la meva capacitat professional. En qualsevol cas, és de veres, ni soc arquitecte ni soc restaurador, per tant no parlaré de *projectes de restauració* sinó pas de *propostes de restauració* i així tots contents.

---

6 FRANCE CARILLON S. A. R. L. <https://campaners.com/php/fonedor.php?numer=908>

7 BARREDA, Albert *Despiece de los yugos de Cheste* <https://campaners.com/php/textos.php?text=13519> (1990)

La meua proposta, cent vegades passada de la teoria a la pràctica, es basa en tres punts necessaris:

- recuperació de la sonoritat original
- recuperació dels tocs tradicionals locals
- mecanització de manera que reproduïxi els tocs locals i no impedeixi els tocs manuals

La **recuperació de la sonoritat original** no sols passa per reposar o reconstruir els jous de fusta originals; també per reposar les campanes a la seva ubicació original, soldar les esquerdades, fer rèpliques, netejar les campanes, punts en els quals tothom no hi és d'acord però que ens semblen bàsics per una correcta actuació.

No sempre és possible **reubicar** en lloc original les campanes: potser l'espadanya ha desaparegut o l'estructura interna de bigues de fusta. Però ubicar-les al lloc més pròxim on hi eren ens tornarà aquella sonoritat original perduda. Si considerem que les campanes sempre sonen igual (fins que s'esquerden) podem pensar que reposant els elements auxiliars i reubicant-les al lloc original, tornaran a sonar a la manera inicial.

En cas d'esquerda, hi ha un corrent de pensament, sobre tot francès, que campana esquerdata és campana morta i per tant no ha de ser soldada per recuperar la seva sonoritat. Aquesta seria la diguem objecció filosòfica. Hi ha una altra, que defensen els fonadors, que una campana soldada s'esquerda ràpidament i que millor fer una rèplica. Anem per parts: la **campana soldada** pot durar tant com l'original si està feta per una empresa qualificada, i d'aquelles no en coneix cap en tot l'Estat. Això sí, cal recordar que hi ha dues mètodes de soldadura diferents, tot i que ambdues calfen i recalfen la campana diverses vegades, abans, durant i després de l'operació per recuperar la diguem estructura interna que permet que sonin.

Els alemanys abans – LACHENMEYER – els austríacs ara – GRASSMAYR – mentre la campana està calenta, a uns 400 graus, apliquen un bufador de gas que fon el metall aportat (semblant a la composició de la campana) a una temperatura pròxima a la fusió del bronze. El sistema francès de BODET pel contrari aplica un elèctrode, també de la mateixa composició, però la temperatura de soldadura elèctrica és molt més alta i sembla que pot crear tensions que a la llarga tornen a esquerdar la campana.

Hi ha dues objeccions principals a la soldadura; per part d'arqueòlegs que afirmen, sense conèixer el procés, que la soldadura fon les inscripcions, que han de ser retallades,

cisellades de nou. És cert que el punt de soldadura és afectat, però ni les decoracions ni les inscripcions canvien. Cau una capa de brutícia, que té la forma de lletres i figures, però és externa, no pròpia.

I una altra objecció, aquesta molt més seriosa i que es pot resoldre, és la proposada pel doctor Ángel GARCÍA ABAJO, que treballa a la Coordinación Nacional de Conservación del Patrimonio Cultural (INAH) a Coyoacán (Ciudad de México), gran especialista en analitzar metalls de campanes, qui confirma que cada volta que es recalfa el bronze es perd la informació anterior. És a dir, en una campana no soldada, analitzant una part ínfima de metall (1 X 2 mm) es pot saber com es va produir la fosa, no sols la composició de metalls sinó la velocitat de refredament i altres elements molt metal·logràfics que intervenen en la sonoritat de la campana. Segons ell, una campana soldada sona segurament igual que la anterior però la seva estructura interna de metall ha sigut reiniciada, com un disc dur, informant del darrer calfament del metall. Per això, quan vam aconsellar en la declaració de les campanes amb escriptura gòtica de la Comunitat Valenciana com Bé Cultural de Caràcter Moble, vam aconseguir incloure la condició que si anaven a ser soldades calia preservar una partícula de metall per a un possible posterior estudi. La soldadura, al nostre parer, té un límit: cal aplicar-la exclusivament a campanes històriques, amb tot el que aquesta paraula pot significar a casa nostra. És històrica una campana de més de cent anys, com diu la llei? I una supervivent de les destruccions rituals de la guerra civil no ho és?

En quant a la **rèplica**, cal saber de què estem parlant. Una rèplica no és una campana que còpia inscripcions i decoracions: aquests elements poden no figurar-hi en la nova campana. Tenen valor documental, patrimonial, però sovint no aporten res al so. Una rèplica és una campana que sona igual, en tots els seus parcials principals, com la campana que vol replicar. I al nostre coneixement sols pot fer rèpliques EIJSBOUTS, com les que va fer a Cheste i en molts altres llocs.

El tema de la **neteja** és un altre tema conflictiu per a molts, ja que consideren la pàtina com un element sagrat, intocable. Fa poc ens contaven, al *Museo Nacional de Numismática de Ciudad de México* el problema insoluble de les monedes de plata històriques exposades. La susdita *pàtina noble* enfosqueix tant les monedes què son il·legibles per a la majoria dels visitants, el gran públic. Però els numismàtics estan obsessionats que si es netegen les monedes perden el seu valor... econòmic. Al nostre coneixement la pàtina es una protecció del metall contra la corrosió – quelcom que el ferro hauria d'aprendre per protegir-se del rovell – i que no aporta informació del passat com si aporten els nivells d'una intervenció arqueològica. Pel contrari, limiten la ressonància de les campanes com van estudiar

BERTRAND i BOUTILLON⁸, qui mostraren que les campanes netejades del carilló de Perpinyà tenien un 15% més de ressonància.

La recuperació – sigui per restauració, sigui per reposició – de la **tremuja o truja** original és un element determinant en l'ús i en certa forma en el so de la campana. Ja sabem que una campana sona sempre igual al llarg dels segles. Però també que un jou de fusta i un jou de ferro, estàtics, ja donen una diferent sonoritat de la campana, perquè reforcen o anul·len diferents notes parcials, arribant a ser reconegudes en un 75% segons l'estudi de FRANCÉS, IVORRA i VERA⁹. Però no sols canvia la ressonància; també la forma d'actuar i per tant els ritmes i els tocs possibles. Poques empreses, que es poden comptar amb els dits d'una mà, entre la vintena que actuen actualment, pensen que la truja o tremuja antiga sigui interessant, i en compte de restaurar-la fan una nova a imatge i semblança seva, ignorant que van a canviar sonoritat, ritmes i tocs... Clar que tampoc els hi importa: cap de les empreses compta amb un tècnic qualificat de patrimoni cultural i sols dues o tres tenen un enginyer, tot i que sigui tècnic, entre els seus treballadors...

La **recuperació dels tocs locals** passa per un treball de recerca que inclou documentació històrica (arxius, entrevistes, enregistraments...). Em direu que sovint a casa nostra no hi ha arxius o són inaccessibles o no contenen informació sobre campanes, campaners i tocs... Sempre hi resta alguna cosa, i si més no, entrevistes de premsa, algun enregistrament... I sempre queda la referència a l'estil no sols comarcal (tan important) sinó al propi de la catedral, que era qui marcava el llenguatge diferenciador de cada diòcesi. Clar, a la diòcesi de Lleida, ara mateix, la Seu Vella és el model a no seguir no sols per la intervenció de GUIXÀ, que no entenia res de patrimoni campaner català sinó també per la trista soldadura de la més que extraordinària campana dels quarts. No vull avançar més, però quan parlem, que parlarem de Mataró, hi tornaré al Turó de la Seu Vella.

Les *consuetes*, o llistes de tocs, són sovint una eina indiscutible per al coneixement... i al mateix temps incomprendible de llegir. Com és sabut, la *consueta* s'escriu no pas per aprendre els tocs sinó perquè qui saps els tocs els apliqui convenientment. De certa manera és un recordatori de treball i sovint els tocs més simples o quotidians i els més complexos o de festa gran no estan descrits per sabuts...

Parlar d'**entrevistar als últims portadors de la tradició** és una cançoneta que porto escoltant tota la vida. Ja en les darreries del segle XIX els *folkloristes* – que així hom

---

8 BERTRAND, David; BOUTILLON, Xavier *Assessing tuning and damping of historical carillon bells and their changes through restoration* <https://campaners.com/php/textos.php?text=7349> (2001)

9 FRANCÉS, Jorge; IVORRA, Salvador; VERA, Jenaro *Vibro-acoustic behavior of Spanish Bells with metallic and wooden yoke* <https://campaners.com/php/textos.php?text=828>

anomenava els antropòlegs en aquells moments – asseguraven que calia afanyar-se, que els darrers informants estaven a punt de morir... Si que és de veres que, qualitativament, els campanes de fa 60 anys que vam conèixer no tenen res a veure amb els actuals, o si, si volem ho parlem després, però en cada moment pots trobar informants qualificats que t'ajudin a escriure si més no una partitura al menys un esquema dels tocs que cal emprar en un lloc en particular. El que no entenc són els qui puguen, solten quatre batallades i ja afirmen immediatament que són campaners, que han inventat un toc, que ja són patrimoni mundial de la humanitat (com si eixa cosa importara gens ni mica). Els tocs han de créixer dins la cultura local, sigui del campanar, de la població, de la comarca, de la diòcesi... Acceptar que els tocs inventats ara mateix també són *patrimoni mundial* és treure tot el sentit al nostre treball. També tornaré a reflexionar-hi més avant.

I sobre tot cal **formar els nous campaners** ja que el jovent actual, que descobreix les campanes apassionadament no solen tenir ni una formació religiosa ni una formació cultural per permetre'ls de saber quan, com i perquè cal tocar. No dic que siguen creients, és un assumpte personal que no ha d'intervenir en la seva activitat campanera. Dic que han de saber què és una vigília, unes vespres, una festa major o un diumenge ordinari, per cas.

I finalment la **mecanització complementària als tocs manuals** element imprescindible per als nostres temps. Ja sé que hi ha puristes que diuen que els tocs han de ser exclusivament manuals o no ser. Però no sempre s'hi pot pujar al campanar i hi ha mecanismes que poden reproduir en gran part els tocs locals sense impedir els tocs manuals.

En el cas de Chestre, el primer oficialment restaurat – després de l'experiència prèvia de Vilafamés, no els hi oblidem – la repicada externa es produïa per uns malls motoritzats, de la casa MAMIAS, i el volteig automàtic per uns motors FRANCE CARILLON que començaven a oscil·lar fins fer voltar la campana... Aquells primers motors, molt primaris, no permetien ni gestionar la velocitat de gir, ni les inversions, ni ventar les campanes (toc habitual a Catalunya, les Illes, a Toledo, a Castilla y León entre altres) (també toc de mort a Aragó, als pobles valencians, entre altres) ni menys encara de frenar-les un cop acabat el toc... La qual cosa va venir uns anys després de la mà de CLOCK-O-MATIC, l'empresa belga que va saber adaptar-s'hi a les nostres necessitats. Seguida després per ECAT italiana i moltes altres empreses més, també d'aquí.

El que fou un gran pas significatiu va ser el primer ordinador programable, de FRANCE CARILLON que permetia polsant diversos interruptors de conservar els tocs locals

de manera estable. No era en absolut el primer ordinador que substituïa als rellotges, ja que els de BODET, per exemple, funcionaven des d'uns quants abans – i alguns encara segueixen marxant – però aquells, com els italians o els alemanys, tenien els tocs de festa o de mort preprogramats sense possibilitat de canvi. Els fonedors aquí no havien descobert tot un munt de possibilitats – i per tant de noves ventes – que els anava a oferir la segona mecanització de les campanes i que van descobrir en Chestre; de fet a l'endemà ja tots oferien jous de fusta, motors d'impulsos, ordinadors...

He parlat abans **d'electrificació** de campanes, i m'agrada el termini: electrificar i electrocutar (o sigui matar pel corrent elèctric) estan a prop. **Mecanitzar** pel contrari significa posar mecanismes per ajudar a tocar. Mireu la diferència entre els dos conceptes, en la primera electrificació els fonedors oferien els seus mecanismes com substitució dels campaners, sempre cars i difícils de controlar. En la segona mecanització les empreses ofereixen els seus mecanismes com un complement, perquè les campanes sonin quan les persones no poden acudir a tocar.

Perquè, finalment, i aquest és el nucli de la nostra proposta, els tocs manuals són la millor manera que té una comunitat d'expressar els seus sentiments, alegries, pors o dols, creences i certeses. No em negareu que és molt més emocionant saber a través d'un toc que hi ha un mort pròxim que no pas a través de la megafonia municipal...

Models de restauració en arquitectura

Abans d'endinsar-nos en una proposta encara més concreta, ens desviarem per algunes de les propostes d'intervenció hagudes al llarg de la història.

Em detindré en quatre models diferents tot i sabent que els amics arquitectes en diran que hi ha molts més (i cap d'ells vàlid llevat del que cadascú utilitza personalment):

- La ruïna romàntica
- La restauració creativa: Viollet-Le-Duc
- *Dov'era com'era*
- Les Cartes de Venezia

Per il·lustrar la **ruïna romàntica** he baixat una foto qualsevulla del web del *Monasterio de Santa María la Real del Río Piedra (Comunidad de Calatayud*, també com nosaltres de la Corona d'Aragó. Queda tan bonic i tan romàntic! Clar que els primers compradors, i em sembla que són encara els successors qui administren el *Monasterio*, amb milers de visites

cada any, la primera cosa que van fer va ser enderrocar l'església de la comunitat per evitar que tornassin els monjos, tot i deixant la resta d'immobles, ara entre altres un costós i elegant *hotel amb encant*.

El tema de les ruïnes és sorprenent: només les volem per als altres. Recordo quan em tocava gestionar, durant quatre anys, el Servei de Patrimoni Arqueològic, Etnològic i Històric de la Generalitat Valenciana, que venien diverses comissions municipals exigint que el Teatre Romà de Sagunt tornàs a l'estat ideal de ruïna que ells havien conegut *de sempre* i al mateix temps venien a demanar ajudar perquè el temple parroquial estava en ruïna i exigien una ràpida restauració.

En realitat els antics no es complicaven la vida com nosaltres: quan ens calia pedra o fusta o teula d'un immoble en desús, per molt noble que fos la seva història, anaven i les preniën sense cap remordiment.

Però arriba VIOLLET-LE-DUC, un arquitecte francès del XIX, qui rep en 1840 l'encàrrec del seu amic Prosper DE MÉRIMÉE, qui era Inspector General dels Monuments Històrics, de restaurar la basílica romànica de Vézelay, i comença a aplicar el seu conegut principi de **restauració creativa** *Restaurer un édifice, ce n'est pas l'entretenir, le réparer, ou le refaire, c'est le rétablir dans un état complet qui peut n'avoir jamais existé à un moment donné. (Dictionnaire raisonné).*

Notre-Dame de Paris és el millor exemple – però no pas l'únic – dels seus treballs de restablir un estat original que mai havia existit... És sabut que l'agulla central, per exemple, o les famoses gàrgoles, o moltes de les imatges de les façanes, foren *inventades* per ell. I després del terrible incendi del 2019, una molt costosa reconstrucció ha permès de retrobar *la mateixa Notre-Dame* que hi havia – però ara més neta, més nova, més bonica – abans del foc.

La famosa expressió **Dov'era com'era** que sempre s'ha atribuït als regidors de Venècia la mateixa tarda de l'esfondrament del *Campanile* el 14-07-1902 sembla que només és producte de la imaginació d'un periodista i que mai fou pronunciada. En tot cas la voluntat municipal fou de restablir el campanar en el seu estat original, en el seu aspecte exterior, sense importar ni els materials utilitzats ni tampoc la disposició interna. De fet aprofitaren per posar un ascensor central per facilitar les visites turístiques... Fou la mateixa pràctica duta a termini en les reconstruccions després de les dues guerres mundials en Europa: moltes ciutats, molts campanars que ara veiem tan bonics i tan antics foren totalment derrocats per les bombes d'uns i altres i reconstruïts on eren i com eren, sense cap remordiment. Fins i tot

són reconstruïts prop del 80% del conjunt de *donjons* o campanars municipals de l'antic territori de Flandes – que ara inclou el nord de la France i el sud de la Belgique – ara reconeguts com Patrimoni Mundial per la UNESCO.

La reconstrucció del *Campanile* fou molt mal vista per molts teòrics de l'art i de l'arquitectura: si havia caigut, el nou campanar havia de ser *modern*, però finalment va aplicar-no sols el mateix concepte ara utilitzat per Notre-Dame sinó aquell millor comprés per la població, aleshores i ara mateix.

Les **Cartes de Venezia** són les que estan de moda ara. I és la reacció contrària a allò que anomenen *fals històric* que seria el pitjor dels pecats dels arquitectes i urbanistes. Si està en ruïna, ha de romandre en ruïna, si s'ha d'afegir una part nova, ha de ser amb nous materials que es noti, que *canti* per evitar enganyar a la gent. La proposta parteix de postulats objectius i utilitza sovint la paraula *científic* però ens consta que, com en temps de VIOLLET-LE-DUC l'estètica personal de l'arquitecte director de l'obra prima sobre tot altre criteri tot i que a posteriori es justificarà *científicament* com calgui. Proposem unes imatges de Murla de Rosselló (El Segrià) per visualitzar aquestes noves propostes que segurament només agraden als arquitectes qui les van fer i als arquitectes de patrimoni qui les van autoritzar.

Un altre concepte de restauració

La doctora Jannen CONTRERAS VARGAS, cap del departament de metalls de la ENCRyM (*Escuela Nacional de Conservación, Restauración y Museología*) dependent de l'INAH (*Instituto Nacional de Antropología e Historia*), el responsable a Mèxic a nivell federal de la conservació del patrimoni cultural, va escriure en la seva tesi doctoral *Metodología para la construcción de decisiones de restauración. La escultura 'El Caballito'*¹⁰ que la restauració dels béns patrimonials buscava el seu **estat ideal**; no tant recuperar el seu estat inicial, quan van ser produïts sinó aquell en el qual no sols es conserva per al present i per al futur sinó que és aquell amb el qual va a comptar amb més possibilitats significatives per als seus usuaris: *Así el estado ideal es el concepto eje para resolver la discrepancia entre estado material y el mensaje que la obra deba transmitir.*

Aquesta reflexió ens clarifica i ens ratifica més en la nostra proposta de restauració: cal trobar l'equilibri en la intervenció de manera que l'obra, preservada per al present i per al futur, sigui plena de significats, fins i tot de nous significats per la comunitat actual i els seus

---

10 CONTRERAS VARGAS, Jannen *Metodología para la construcción de decisiones de restauración. La escultura 'El Caballito'* (Tesis doctoral) <https://repositorio.uam.es/handle/10486/696660?show=full> (2021)

successors. Ja què, segons la doctora Jannen CONTRERAS VARGAS la restauració és una interpretació crítica de l'objecte a través de la qual es busca trobar un estat elegit per accentuar el significat més rellevant pel qual l'objecte és valorat, per promoure la millor interacció possible amb la comunitat que li dóna sentit en el present.

Les nostres intervencions no sols tornen a donar ús, basat en tradicions actualitzades a les necessitats actuals, sinó que reomplen de significat aspectes patrimonials que podien passar desapercebuts o ignorats per la comunitat.

La nostra proposta

Allò que nosaltres proposem és **restaurar** en un sentit molt ample: recuperar els valors originals. No pas l'aparença original com van fer en el Campanile de Venezia. Si proposem *dov'era com'era* no és per estètica ni per composició arquitectònica; és per sonoritat, buscant la sonoritat original. Encara són menys acceptables les Cartes de Venezia: per coherència hauríem de deixar la campana esquerdada com pas de la història, i les tremuges metàl·liques, també evolució històrica, sense oblidar els tocs *nous*, la forma peculiar de tocar, evolució dels darrers 50 anys...

Pel contrari, ens motiva més la proposta de la doctora CONTRERAS VARGAS de buscar l'estat ideal de conservació, no sols que tingui sentit per a les generacions actuals, sinó que pugui ser també utilitzat per elles. Les campanes no són peces de museu, sinó instruments vius, al servei de la comunitat i clar que poden evolucionar, però a partir de paradigmes propis, i no inventats. No es tracta de partir de zero, com van intentar en va en les diverses revolucions, sinó de trobar aquell estat ideal, que potser mai va ocórrer, però que podem fer real, per tant que les campanes puguin seguir tocant... En el fons estem més a prop del VIOLLET-LE-DUC què de cap altra proposta d'intervenció arquitectònica.

Recuperar a partir d'intervencions justificades, un conjunt de campanes de manera que sigui actual, utilitzable, i què ens serveixi per relligar amb tradicions orals o escrites del passat i amb les generacions futures. No es tracta de tirar en falta el passat, sinó de viure el present pensant en el futur.

La nostra proposta en el cas de Mataró

Antecedents

Doncs, ja sabeu la història. Durant les I Jornades de Campanologia organitzades per l'Arquebisbat de Barcelona, els Campaners de Mataró van presentar el seu projecte de refondre una campana que s'havia esquerdat. No hi havia més que recuperar la campana esberlada. Però vaig gosar acostar-me a ells – soc molt tímid i em costa parlar amb gent que no conec – i dir-los que *hem de parlar...* i en efecte, vam començar a parlar.

Els hi vaig proposar el famós *ja que*. Ja que refonem una campana, i si li reposem la tremuja de fusta? Ja que reposem una tremuja de fusta i si reposem la resta? Ja que reposem les tremuges de fusta, i si recuperem els tocs tradicionals? Ja que recuperem els tocs tradicionals i si deixem que les campanes del rellotge tornin a sonar només per al pas del temps? Ja que... eren molts ja que, que multiplicaven la proposta inicial. Però era una proposta tan engrescadora...

Posem-nos-hi en antecedents. A Mataró, com en quasi tots els llocs, van baixar les campanes litúrgiques – aquí de forma ordenada, per la brigada municipal, i les van dipositar a un magatzem de l'Ajuntament, però durant la guerra van desaparèixer. Només van quedar, com quasi per tot arreu, les campanes del rellotge, per cert la de quarts amb una bella inscripció gòtica, i la de les hores del XIX.

Cal recordar, i cal tornar a recordar, que les campanes dels rellotges, sovint les més antigues que tenim a Catalunya, es van amnistiar perquè es suposava amb raó que eren campanes municipals i que gestionaven el pas del temps dels ciutadans; no en va els rellotges eren de titularitat i gestió municipal i si estaven al cim del campanar era, senzillament, per ser el lloc més alt de la població. Ho dic, perquè la ignorància maliciosa de les empreses ha utilitzat aquestes campanes de rellotge que només ha de tocar hores i quarts, per incloure-les en els tocs, ajuntant dos mons simbòlica, metafòrica i sovint espacialment separats. Continua sent una enorme provocació, una desafortunada i constant destrucció patrimonial que la campana de les hores de la ciutat de Lleida sigui ventada, i a més a més mecànicament. Però deixem de moment la Silvestra en pau.

Llavors després de guerra el campanar fou dotat d'una campana, recuperada en un magatzem de Barcelona, anomenada *Miguel* i la qual els hi recordava la perduda *Miquela*, l'antiga campana major. Campana d'origen no confirmat però segurament procedent de

terres valencianes, ja que els fonadors, ROSES HERMANOS de València tenen a Catalunya quatre campanes només, dues al Vendrell de 1941 i dues més a Sort del 1943. Aquesta *Miquela* és del 1927, evidentment anterior a la guerra.

Aquesta campana fou dotada de tremuja de fusta, semblant però no igual a la que hi havia abans. Si aquella tenia a la part de dalt un contrapès de pedra, segurament, aquesta ja el tenia de fusta. Haurem de meditar algun dia perquè moltes campanes catalanes tenen un afegit a la tremuja, sovint de pedra, sovint del XVIII, com si abans ventessin només i què en aquell segle arribàs la moda de dur-les a seure... Qui sap...

Hi havia una altra campana, petita, possiblement esquerdada i probablement procedent d'un convent local, que es va utilitzar per les quatre noves de BARBERÍ amb tremuja de ferro de que van completar el joc de cinc actual. La campana major va mantenir el jou de fusta al menys fins al 1973. Aquelles quatre campanes van rebre unes complexes oracions en llatí, pensem que no sols per mostrar els grans coneixements de la llengua sinó també per evitar d'escriure-les en espanyol atès que el català estava estrictament prohibit. Com a curiositat l'inicial EM DIC està escrit en les campanes noves de quatre maneres distintes.

Amb les noves campanes hi ha haver un gran canvi conceptual: si abans s'anomenaven *la petita, l'altra petita, la de mar, la de muntanya i la grossa*, després de la guerra es santifiquen fins i tot canviant algunes d'advocació. Ara són, de menor a major com sempre tenim per costum, *La Semproniana, La Juliana, La Carme, la Montserrat, la Miquela*. Les petites i la major s'anomenaven abans com aquestes però les dues mitjanes eren el Roc i el Josep, bé que en la llista de tocs de Mossèn COLOMÉ sols figuren els malnoms susdits.

La vida litúrgica ja no era la mateixa que es representava en aquell escrit: si abans de guerra hi havia una trentena de capellans, amb litúrgies diàries, *les hores* - el cor - de matí de tarda, i moltes altres activitats més, rígides per les campanes, en els setanta i a més amb les noves normes del concili ja tan sols hi havia algunes misses i poc més, ateses per un parell de sacerdots.

No obstant els darrers campaners tradicionals, que encara vivien en la *Casa del Campaner* i conreaven *l'Hort del Campaner* encara existents en la part posterior de la basílica, anaren simplificant els tocs i descobriren un bon dia que les campanes podien voltejar... ja no les duïen a seure - sembla que mai hi ha hagut topalls per deixar-les invertides sinó que les voltaven...

Els campaners foren substituïts a principi dels 80 per un grup de joves, apassionats per les campanes, els quals es van dedicar en cos i ànima... fins al dia d'avui. He escrit en altres llocs que els **vells campaners** eren els campaners tradicionals, qui tocaven per ofici i per un pagament, bé monetari bé en espècie com aquí, mentre que els **nous campaners** apareixen com un grup organitzat, amb una mentalitat col·lectiva i de voluntariat, que busquen de mantenir desinteressadament una tradició i s'organitzen i treballen per la conservació, la difusió i l'ensenyament dels tocs. No parlaré dels **novíssims campaners** actuals, quasi tots menors d'edat, sorgits a partir de la malaurada declaració de la UNESCO, ja què perdríem el fil de Mataró, el qual és molt més important.

Doncs, el Grup de Campaners de Santa Maria apareix – si em permeteu els Campaners de Cervera – com el primer grup organitzat de nous campaners de tot l'Estat... amb una curiosa contradicció. Tots els grups de nous campaners la primera cosa que busquen és el reconeixement legal, com associació cultural. A Mataró encara estan en procés, i per això la primera associació de nous campaners reconeguda foren els **Amigos de las Campanas de Segorbe**, els campaners de la Catedral de Segorbe, els quals si es van reconèixer per la Generalitat Valenciana en 1985. Els amics de Mataró van buscar – i han aconseguit – el reconeixement de la seva ciutat, cosa bastant més important.

Una de les característiques destacades dels Campaners de Santa Maria de Mataró és la seva constància al llarg dels anys. No sols puguen a tocar per a *les Santes* o per Nadal sinó que a més cada dissabte, a les 14 hores, sense fallar mai, toquen la vigília del diumenge, durant deu minuts, amb una energia pròpia de gent que comença a tocar, any rere any.

Per mecanitzar els tocs automàtics diaris – aquí caldria dir de nou per *electrificar-los* – es van dotar les campanes del rellotge de sengles electromalls de manera que tocaven quarts i hores (amb repetició) de nit i de dia i també tocaven a missa diària, missa de diumenge i festiu, tocs d'oració i de difunts... Si aixequessin el cap aquells que van preservar aquestes dues campanes perquè només servien per tocar el pas del temps...

En 1985 voltant la de Muntanya, que en aquell moment anomenaven la Montserrat, es va trencar el jou de ferro fos i la campana va caure entre dos o tres campaners sense fer-los-hi cap mal. Era bastant habitual l'accident, ja que una estructura de ferro fos no avisa quan es va a trencar per fatiga del metall. Es van substituir els tres jous de ferro fos per altres tres de ferro soldat de MANCLÚS de València. El nou jou de ferro, amb els eixos trencats, amb els eixos en angle per què la mateixa campana sigui el seu contrapès, fou sense dubte la causa del trencament de la Carme. I aquí comença la història.

Les nostres propostes

La **refosa de la campana esquerdada** de Mar o Carme semblava indiscutible. Les campanes d'en BARBERÍ són acceptables mentre sonin, però massa recents per ser soldades, massa recents per ser conservades en cas de trencament, especialment si en la torre hi queden tres més del mateix conjunt, fonedor i any. Si la fàbrica de Riudellots de la Selva continués activa, no hauríem tingut cap problema a decidir que BARBERÍ fongués, amb les seves plantilles, una campana semblant. Però no era el cas.

Llavors el nostre fill, el doctor Francesc LLOP i ÀLVARO, professor pianista d'acompanyament en el Conservatori Superior de Música de València, qui va fer la seva tesi doctoral sobre la diguem *afinació* de les campanes de les catedrals de l'estat¹¹, va fer un estudi musical, Cal recordar que encara que sembli impossible, una campana esquerdada conserva el record de les seves cinc notes o parcials principals. L'anàlisi de les cinc campanes, incloent-hi l'esquerdada, proposava la nota que hauria de tenir la nova¹².

Finalment es va triar que Abel PORTILLA la fabricàs, a partir de la campana vella, de la qual va tallar un gall, com si fos la plantilla, i el va desenvolupar perquè el producte final, la campana fosa, tingués la mateixa forma i per tant el mateix so que l'anterior. Es va intentar.

Però és sabut què dels cinc fonedors actuals en actiu, dos poden o podrien fer campanes afinades (el que vol dir segons l'afinació característica dels carillons) que són PORTILLA en Cantabria i QUINTANA en Castilla y León, mentre que els tres altres fan les campanes com surten, OCAMPO en Galicia, RIVERA en Extremadura, ROSAS en Andalucía. Però cap d'ells té ni els coneixements ni la voluntat de fer campanes harmonitzades, és a dir amb les desviacions de parcials demanades en cadascuna de les cinc notes de manera que no sonin mal respecte a les altres del conjunt. És coneguda l'obsessió que tenia per exemple GUIXÀ – i també ERMEC amb campanes franceses de PACCARD – d'incloure-hi campanes *perfectament afinades* en conjunts històrics existents (El Pilar de Zaragoza, Santa Maria de Morella) de manera que la nova o noves campanes no casaven amb el conjunt existent. Harmonitzar vol dir casar amb el que hi ha, i no pas amb el que hi hauria d'haver, segons unes normes actuals que gens tenen a veure amb les normes de fonedors antics. La campana nova de Mar sona bé, però amb el mateix perfil, amb les mateixes dimensions, ha sortit un semitò més aguda ja que té un pes major causat per un gruix diferent de la costella.

11 LLOP i ÀLVARO, Francesc *Las campanas en las Catedrales Hispanas. Análisis, significado cultural, conservación y rehabilitación* <https://campaners.com/php/textos.php?text=10153> (2017)

12 LLOP i ÀLVARO, Francesc *Anàlisi musical de les campanes de la Basílica Parroquial de Santa Maria de Mataró* <https://campaners.com/php/textos.php?text=14012> (2021)

Respecte a les **tremuges** teníem dos models per triar, amb unes fotos no massa clares: la truja o tremuja d'abans i la de després la guerra. La primera semblava més decorada que la segona, i la foto no és clara si el contrapès és una pedra o un tros de biga, mentre que la segona sembla més senzilla tot i que també amb diverses motllures. Aquest model es va fer servir per a les noves tremuges, ara de fusta tropical acoblada i bastant compensades. És una de les primeres objeccions que vam rebre, i no pas de part dels campaners de Mataró, però té la seva explicació. La fusta va a perdre al llarg del temps, i per tant aniran més ràpides, més descompensades en pocs mesos. Però si els campaners nous – ara en parlarem d'aquesta novetat – comencen a practicar amb campanes més lentes, no tindran cap problema més avant de parar-les quan girin més ràpidament. I si al principi es quedessin poc equilibrades, als pocs mesos serien intocables.

Les campanes es van **netejar** com hem dit, no pas per semblar més boniques el dia de la benedicció, sinó per treure la brutícia que els anys havia apegat al bronze. Em diuen que la nova ja té *color de campana* i que les altres estan en camí... És qüestió de temps.

Quedava el gran dilema dels **tocs**. I aquí surt la gran pregunta, que em va resoldre un dia un canonge de la Catedral de Sevilla: *un error repetido tres años es tradición...* Llavors, ja que restauràvem les campanes, les instal·lacions, no havíem de restaurar els tocs? Quan tenim una descripció acuradíssima del que cal fer pràcticament a cada dia de l'any? La meua proposta, com us he dit abans, volia ser integral i si em permeteu, modèlica, calia recuperar la totalitat del fenomen campaner de Mataró, del Maresme, de l'arquebisbat, i no pas quedar-nos a les mitges. Dit d'una altra manera: seguiríem voltant les campanes o recuperariem el gloriós toc local? No us nego que va haver-hi més d'una reflexió apassionada. No us nego que una vegada conegut el volteig, de manera desenfrenada, no és fàcil tornar a la tradició... Però us puc assegurar que mai vaig estar a soles, que els vells campaners, ara nous, no sols estaven al meu costat sinó que descobrien també apassionats una forma pròpia de tocar. I començarem pel tritlleig; no es tractava de fer una batallada d'una i una altra de l'altra de manera repetitiva, desplaent, sinó de fer ritmes propis, amb cadències i volums canviants per mostrar-se a qui toca i als qui escolten que no és una màquina sinó una persona qui s'expressa a través de les campanes. I arribà el moment de moure campanes, no pas junt a elles, en unes tarimes que tenien molt bé preparades, sinó des del terra de la sala, utilitzant braços, energia i coordinació... I no sols les tres campanes grans quedaven assegurades sinó que sonaven alternades amb un control quasi total.... Ara jo ja no faig falta, ells, els més antics campaners nous, de nou nous, perquè han hagut d'aprendre a tritllejar, a dur a seure campanes, a combinar-les, cosa que els semblava impossible al principi del curs... Perquè va

haver un curs amb participants que ja tenien pràctica i amb gent que mai havia vist una campana de prop, i crec que els resultats no podien ser millors... Torno a dir, jo ja no faig falta, elles i ells ho fan tot, i ho fan molt bé.

Abans d'acabar vull destacar uns punts els quals em semblen positius i altres no tant. Començarem pels negatius. No s'ha resolt el vell problema del **rellotge**, encara parat, encara mort. Recordem que els antics tenien molt clar que el rellotge i les seves campanes eren municipals, que la gestió del temps era civil, fins i tot que el rellotge marcava l'hora oficial local, i per això quedaren estalvis en la guerra. Recordem pel contrari que les empreses - de fa uns anys i d'ara mateix, que no tenen el menor interès ni coneixement patrimonials, barregen unes campanes i uns tocs, i utilitzen com va passar aquí, les campanes del rellotge per als tocs religiosos, i, per continuar estalviant, un mateix **ordinador** per als tocs eclesials i per als del rellotge... Quin absurd estalvi! La ciutat, què gelosament gestionava el pas del temps amb el rellotge públic – com qualsevol municipi – ara delega en l'Església la seva gestió. Tot per estalviar-se mil euros i no tenir, si més no, un ordinador propi en la sala del rellotge... quan el que caldria seria que el propi rellotge, una joia patrimonial, un monument industrial, continués funcionant... i més aquí que té campanes pròpies i que ni tan sols ha de gestionar una mostra o esfera. He de dir, pel contrari, que les campanes horàries van ser dotades de **mall extern per gravetat**... Quin mèrit té la cosa, em direu? En prop de quaranta anys que porto en el món de les intervencions en campanes – no, no diré restauracions, que no soc pas un restaurador... – és la primera vegada que he aconseguit que una empresa vulgui sonar les campanes del rellotge així, com s'ha fet tota la vida. I també vam aconseguir limitar – amb cert dolor per part d'alguns – el seu toc només per al pas del temps, ni en el cas de les festes majors. Recordem per cert, que la campana de les hores no fou mai dotada d'ansa batallera interna justament per reservar el seu toc exclusivament extern. Per cert, tornant a la Seu Vella: és incompreensible que després d'haver soldat la campana dels quarts, la Mònica, possiblement la campana amb inscripció gòtica més decorada i complexa de tot el món cristià, es torni tocar amb un electromall desproporcionat i que la *Silvestra* en compte de tocar el pas del temps exclusivament sigui brandada amb la més petita excusa... Com diríem a València, *vergonya, cavallers, vergonya!*

I tampoc vam resoldre el problema dels **topalls o ponts** que havien de deixar les campanes invertides entre toc i toc i no permetre que continuessin voltant... És de veres que els Campaners de Santa Maria han après a parar-les, a combinar-les i a deixar-les assegurades amb una simple corda, però seria un tema pendent per resoldre... o no, ells diran. També em sap greu és el **sistema de tocs mecànics** de les tres campanes majors, pels

senyals quotidians (oracions, missa diària), setmanals (missa de diumenge i festa menor) i extraordinaris (difunts dona i home). Es va resoldre bé, però podia ser millor. A la Catedral de València tenim, des del principi de la mecanització de les dues campanes majors, un sistema d'aire comprimit que mou un pistó el qual tiba d'un cable que tiba del batall de la campana corresponent: només cal treure el ganxo de la campana i tocar manualment sense cap problema. Evidentment el sistema només es pot fer servir en llocs on es toca manualment les campanes, com a Mataró. Aprofitant l'escala central – que tot i que ho vam intentar, no vam aconseguir treure-la de la sala – hi podria haver tres politges amb sengles pistons a la part de baix, que tibarien dels batalls, deixant la campana molt més neta, i sense accessoris laterals. Tot i que es van posar, com cal, al costat esquerre, ja que al costat dret de les campanes majors es troba la palanca per ventar-la que, com sabeu, és tan llarga des de l'eix fins la punta com el diàmetre de la campana a la qual serveix. Si que es va resoldre que l'interruptor, que desconnectava tot durant els tocs manuals, només para les campanes litúrgiques, mentre que les del rellotge continuen sonant al seu ritme.

A mode de conclusions

Repeteixo l'agraïment d'haver estat invitat a aquesta celebració dels 600 anys de les vostres campanes i del nostre campanar. Repeteixo també l'agraïment a Albert BARREDA, que en pau descansi, ja que sense ell no podríem haver començat aquesta meravellosa aventura de restaurar campanes i tocs, com cal fer-ho. No puc oblidar l'agraïment als Campaners de Santa Maria, els quals m'han fet cas en quasi tot el que els hi he proposat. Gràcies!

Afirmo que per fer una intervenció en campanes cal un projecte extern – igual com es fa en arquitectura. Que les empreses han d'aprendre a treballar segons se'ls mani i no pas segons les seves manies i limitacions. Que el projecte ha d'estar revisat, repensat, compartit, i que ha de ser possible. I que ha de ser pensat, sempre, per que les campanes siguin tocades per campaners i no pas – o no sols – per màquines.

I finalment, que allò que importa no són els reconeixements externs, de la Generalitat, de l'Estat, de la UNESCO, sinó que la gent que ens escolti tocar les seves campanes ens consideri, a través del nostre joiós esforç, part del seu patrimoni local però sobre tot personal.